

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt.:

Etos współczesnego nauczyciela

w opinii dyrektorów, nauczycieli oraz rodziców uczniów szkół i przedszkoli

W literaturze naukowej etos definiowany jest na bardzo wiele różnych sposobów. Niektóre kładą nacisk na zawartość etosu podkreślając wiodącą rolę wartości. Inne zwracają uwagę na jego zasięg łącząc etos z zagadnieniami kultury czy też stylu życia. Jakkolwiek etos nie byłby definiowany, jest on istotną kategorią pojęciową związaną z osobą nauczyciela. Pozwala wniknąć w obszary pracy pedagogicznej jeszcze nieobjęte badaniami.

W dysertacji podjęto próbę odpowiedzenia na dwa główne pytania badawcze:

1. Jak definiują etos trzy najważniejsze podmioty procesu kształcenia dzieci: dyrektorzy placówek, nauczyciele i rodzice?
2. Czy i w jakim stopniu zbiorowość nauczycieli stanowi grupę etosową wspólnie?

Poza usytuowaniem roli respondentów i typu placówki, z jaką są związani (przedszkole lub szkoła podstawowa) badanych różnicowały również wiek i płeć. Przebadano łącznie 20 dyrektorów szkół i przedszkoli (10 w każdym z wymienionych typów instytucji oświatowych) oraz 132 badanych nauczycieli: 52 nauczycieli przedszkolnych i 79 pracujących w szkołach podstawowych. Rodzice to 123 osoby, których dzieci są w wieku przedszkolnym (53 respondentów) i szkolnym (69 respondentów). Jeden rodzic i jeden nauczyciel nie ujawnili rodzaju placówki. Badania ilościowe (nauczyciele i rodzice) przeprowadzono za pomocą identycznych papierowych i internetowych ankiet. W badaniu jakościowym (dyrektorzy) wykorzystano kwestionariusz wywiadu półstandardowego.

Analizy statystyczne wykonano za pomocą oprogramowania STATISTICA 10 PL. W przeprowadzonych testach statystycznych przyjmowano standardowy, pięcioprocentowy ($\alpha = 0,05$) poziom istotności statystycznej. Do zbadania istotności statystycznej związku kolejnych zmiennych zależnych z dwiema zmiennymi niezależnymi głównymi, to znaczy usytuowania roli względem dziecka (nauczyciele *versus* rodzice) oraz typu instytucji edukacyjnej (przedszkole *versus* szkoła podstawowa), wykorzystano analizę logarytmiczno-liniową. W przypadku efektu interakcji porównano ze sobą cztery grupy: nauczycieli przedszkolnych, nauczycieli szkolnych, rodziców dzieci uczęszczających do przedszkoli i rodziców uczniów szkolnych.

Związek zmiennych zależnych ze zmienną niezależną szczegółową wieku został poddany weryfikacji również przy wykorzystaniu analizy log-liniowej. Efekt główny wieku zbadano poprzez porównania pomiędzy osobami w okresie wczesnej dorosłości (< 35 lat) z osobami w okresie średniej dorosłości (35-64 lata). W przypadku efektu interakcji, dokonywano porównań pomiędzy czterema podgrupami uczestników badania - rodzicami w okresie wczesnej i średniej dorosłości oraz nauczycielami będącymi w analogicznym wieku.

Dokonano również porównań ze względu na zmienną niezależną szczegółową płci. Z uwagi na to, że mężczyźni stanowią jedynie 13% wszystkich uczestników badania (N = 32), do pomiaru istotności statystycznej związku pomiędzy kolejnymi zmiennymi zależnymi a płcią wykorzystywano test chi kwadrat niezależności.

W przypadku dwóch zmiennych zależnych mierzonych na skalach porządkowych (p5 i p6) do przeprowadzenia porównań międzygrupowych wykorzystywano test nieparametryczny *U Manna-Whitneya*.

Do analizy odpowiedzi respondentów udzielanych na pytania otwarte wykorzystano podejście typu *text mining* pozwalające na zidentyfikowanie najczęściej pojawiających się wątków w odpowiedziach respondentów.

Dane zgromadzone za pomocą wywiadów z dyrektorami zostały przeanalizowane z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej. W badaniach tych wykorzystano tekst wywołany, co pozwoliło na uzyskanie konkretnych informacji tematycznie związanych z przedmiotem badań dysertacji.

Już początkowy etap badań pokazał, iż etos jest pojęciem powszechnie znanym i sposób definiowania tej kategorii pojęciowej nie różnicuje badanych znacząco. Respondenci uważają etos za zbiór wartości, norm, zasad i wiązań definiowaną kategorię pojęciową z grupą społeczną. Pytanie o aktualność etosu pokazało pierwsze różnice: 61% respondentów uznało go za pojęcie nadal aktualne, ale według 39% ankietowanych etos jest już jedynie terminem historycznym.

Etos jest dla większości badanych bardzo ważnym (41%) lub ważnym (42%) komponentem pracy nauczycielskiej, przy czym to częściej rodzice niż nauczyciele wskazywali na bardzo duże znaczenie etosu (50% rodziców w stosunku do 33% nauczycieli). Wynik ten świadczy o zróżnicowanych wymaganiach społecznych. Zostały one potwierdzone w dalszych analizach, w których to właśnie nauczyciele stwierdzają, iż oczekiwania w stosunku do nich urosły, podczas gdy rodzice uważają, że zmalały. Tutaj można dopatrywać się czynników odpowiedzialnych za wykazane różnice w ocenie ważności etosu. Rodzice uważali, że wymagania społeczne zmniejszyły się, więc należy zwrócić się ku etosowi tego zawodu, zaś

nauczyciele, że zwiększyły się i nie ma powodów dla dalszego obciążenia ich kolejnymi odpowiedzialnościami. Takie zróżnicowanie pokazuje niestety brak zgodności w postrzeganiu nauczycielskiej roli zawodowej przez dwa tak ważne podmioty wychowawcze - rodziców i nauczycieli dzieci.

Hipotetyczne założenie o związku pomiędzy nauczycielskimi motywacjami do podjęcia pracy w zawodzie, a etosem grupy nauczycieli, potwierdziło się. Zarówno kwerenda literatury związanej z podobnymi badaniami (Zowczak 2009, Janukowicz, Łukasik 2013), jak i badania własne autorki ukazały zależność tych dwóch kategorii pojęciowych. Aż 75% badanych nauczycieli i rodziców uważa motywacje do zaangażowania właśnie w tym zawodzie za ważne dla etosu nauczycieli. Jednak respondenci nie są już tak zgodni co do motywacji nauczycielskiej grupy zawodowej. Apanaże finansowe, stabilizacja czy potrzeba kontaktu z dziećmi, różnicują oceny nauczycieli i rodziców związanych z różnymi placówkami oświatowymi.

Badani zapytani czy spotkali kiedykolwiek nauczyciela pozytywnie świadczącego o etosie własnej grupy zawodowej w większości odpowiedzieli twierdząco (87%). Niemniej jednak już tylko 26% respondentów stwierdziło, że współcześnie jest jeszcze wielu takich nauczycieli. To istotne zróżnicowanie z jednej strony potwierdza, jak duże znaczenie ma etos dla badanych, z drugiej strony pokazuje, iż zauważają oni negatywną zmianę w tym zakresie. Jak uznali badani, nie tylko nauczyciele są odpowiedzialni za realizację w praktyce treści etosowych. Wśród przeszkód w wypełnianiu nauczycielskiego etosu wymienili oni czynniki związane również z placówką edukacyjną, systemem oświaty i rodziną dziecka.

Przeprowadzone badania dowiodły, iż etos nie jest współcześnie jedynie przestarzałym terminem wiążanym z dawną literaturą piękną. Badani posiadają wiedzę na temat etosu, jest on obecny pośród ich wymagań wobec nauczycieli. Niemniej jednak zauważa się znaczące zróżnicowanie w ocenie dawnych i współczesnych nauczycieli. Ci pierwsi częściej godnie reprezentowali etos swojego zawodu niż nauczyciele obecnie. W kryteriach związanych z rekrutacją nauczycieli do pracy w placówkach oświatowych brak jest jednolitych wymagań odnośnie etycznych walorów kandydata, co ujawniły wywiady z dyrektorami.

Odpowiadając na postawione na początku tego streszczenia dwa główne pytania badawcze należy stwierdzić, że badani są zgodni w definiowaniu pojęcia etos. Niemniej jednak dla rodziców ma on większe znaczenie niż dla nauczycieli. Wymagania społeczne wobec nauczycieli uległy zmianie i według badanych współczesna zbiorowość nauczycieli po woli przestaje stanowić grupę etosową.